

8. Погодин М. П. О древнем языке русском / Погодин М. П. // Москвитянин. – 1856. – Т. 1. – № 1. – С. 113–139.

9. Погодин М. П. Происхождение варягов – Руси. О славянах / Погодин М. П. // Исследования, замечания и лекции М. П. Погодина. – М., 1846. – Т. II. – С. 390–391.

10. Русанівський В. М. Питання історичної граматики в працях А. Ю. Кримського / В. М. Русанівський // А. Ю. Кримський – україніст і орієнталіст (Матеріали ювілейної сесії до 100-річчя з дня народження) / відп. ред. І. К. Білодід. – К. : Наук. думка, 1974. – С. 40–49.

11. Соболевский А. И. Лекции по истории русского языка / А. И. Соболевский. – 4-е изд. – М., 1907. – 309 с.

12. Тищенко К. А. А. Ю. Кримський і гіпотеза М. П. Погодіна – О. І. Соболевського / К. А. Тищенко // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка : Серія Філологічні науки. – Вип. 14 (109) / гол. ред. С. Я. Харченко. – Луганськ : Видавництво ЛНПУ «Альма-матер», 2006. – С. 114–120.

13. Шахматов О. О. Короткий нарис історії української мови / О. О. Шахматов // Шахматов О. О., Кримський А. Ю. Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'яток письменської староукраїнщини XI–XVIII вв. – К. : Друкар, 1924. – С. 5–86.

14. Шахматов А. А. [Рец.:] А. Е. Крымский. Украинская грамматика для учеников высших классов гимназий и семинарий Приднепровья / А. А. Шахматов // Rocznik slawistyczny. – М., 1909. – Т. 2. – С. 135–174.

Ніколайчук А.

– кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

УДК 81'367

ДОСЛІДЖЕННЯ СУРЯДНОСТІ В МЕЖАХ КОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ

Пропонована розвідка присвячена огляду лінгвістичних концепцій щодо паратаксису складного речення в межах когнітивного підходу (праці Г. Ф. Гаєрилової, А. М. Приходька, О. І. Давидової, Н. М. Собчакової, М. Ю. Вороніної, О. А. Лимаренко та ін.). Докладно проаналізовано теорію складних мовленнєвих актів (А. М. Приходько). Висвітлено деякі питання класифікації когнітивно-семантичних типів складносурядного речення.

Ключові слова: паратаксис, складне речення, когнітивний підхід, лінгвоісторіографія.

Николайчук А.

– кандидат филологических наук, старший преподаватель кафедры германской и славянской филологии Донбасского государственного педагогического университета

ИССЛЕДОВАНИЕ СОЧИНЕНИЯ В РАМКАХ КОГНИТИВНОГО ПОДХОДА

Предлагаемая работа посвящена обзору лингвистических концепций про паратакис сложного предложения в рамках когнитивного подхода (работы Г. Ф. Гавриловой, А. М. Приходько, Е. И. Давыдовой, Н. М. Собчаковой, М. Ю. Ворониной, О. А. Лымаренко и др.). Детально проанализирована теория сложных речевых актов (А. М. Приходько). Рассмотрены некоторые вопросы классификации когнитивно-семантических типов сложносочиненного предложения.

Ключевые слова: паратакис, сложное предложение, когнитивный подход, лингвоисториография.

Nikolaichuk A.

– Candidate of Science (Linguistics), Senior Lecturer, Department of Germanic and Slavonic Linguistics, Donbas State Teachers' Training University

RESEARCH OF COORDINATION WITHIN COGNITIVE APPROACH

The proposed investigation is dedicated to the review of linguistic conceptions according to parataxis of the complex sentence within cognitive approach (proceedings of G. F. Havrylova, A. M. Pryhodko, O. I. Davydova, N. M. Sobachkova, M. Yu. Voronina, O. A. Lymyrenko and othres). The theory of complex speech acts of A. M. Pryhodko is closely analyzed. Some questions of classification of cognitive-semantic types of complex sentence are elucidated.

Key words: parataxis, complex sentence, cognitive approach, linguistic historiography.

Постановка проблеми. У мовознавстві ХІХ ст. – початку ХХІ ст. концепції сурядного й підрядного зв'язку складного речення в синхронічному аспекті реалізувалися в таких підходах: логіко-граматичному, психологічному, формальному, структурно-семантичному, структурному й функціональному.

Для мовознавства 70-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст. характерний перехід до функціоналізму, що стає домінантним підходом у сучасній лінгвістиці. Необхідність системного дослідження статусу сурядності й підрядності з погляду новітніх здобутків мовознавства зумовила його розгляд у межах когнітивного підходу (праці Г. Ф. Гаврилової, А. М. Приходько, О. І. Давидової, Н. М. Собчакової, М. Ю. Ворониної, О. А. Лимаренко та ін.).

У цілому цей період супроводжувався інтенсивним і плідним дослідженням усіх аспектів паратакису й гіпотакису складного речення.

Аналіз останніх досліджень. Питання складносурядних конструкцій у працях мовознавців ХІХ ст. – ХХІ ст. досліджували такі вчені, як В. В. Виноградов, К. Бюлер, В. І. Собінікова, А. К. Федоров, О. І. Білодід, М. А. Жовтобрюх, Я. О. Спринчак, Р. Д. Кузнецова, М. І. Черемисина, Т. А. Колосова, Е. А. Реферовська, А. П. Загнітко,

І. Р. Буніятова, Я. Г. Тестелець та ін. Проте погляди лінгвістів щодо дослідження паратаксису в рамках когнітивного підходу ще не були до цього часу предметом спеціального вивчення в мовознавстві.

Метою пропонованої статті є характеристика праць, присвячених розробці теоретичних питань сурядності в складному реченні за допомогою когнітивного підходу. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**, як подання огляду концепцій паратаксису складного речення в межах когнітивного підходу, ознайомлення з теорією складних мовленнєвих актів, висвітлення деяких питань класифікації когнітивно-семантичних типів складносурядного речення.

Виклад основного матеріалу. У когнітивному аспекті паратактичні й гіпотактичні конструкції досліджено в працях таких учених, як Г. Ф. Гаврилова (на матеріалі російської мови) [2], О. І. Давидова (на матеріалі російської і французької мов) [3], Н. М. Собчакова та О. А. Лимаренко (на матеріалі англійської мови) [6; 4] та ін.

У дослідженнях А. М. Приходько та М. Ю. Вороніної на відміну від багатьох теоретичних тверджень, сформульованих у мовознавстві, де паратаксис розглядається на підставі або суто формальних, або логіко-граматичних засад, первинним й основним предметом аналізу є понятійний зміст зазначеного синтаксичного явища. Уперше розкрито когнітивно-функціональний та комунікативно-прагматичний зміст паратаксису в сукупності мовних чинників.

А. М. Приходько в дослідженні «Складносурядне речення в сучасній німецькій мові: синтактика, семантика, прагматика» (2002) проведено комплексний аналіз паратаксису німецької мови в трьох лінгвістичних площинах – синтаксичній, семантичній і прагматичній. Розкрито когнітивно-функціональний та комунікативно-прагматичний зміст паратаксису в сукупності мовних чинників, які беруть участь у його творенні та практичній реалізації як важливого інформаційно-сислового компонента акту мовлення. Обґрунтовано змістову таксономію складносурядного речення на підставі казуальної та епістемічної опозицій, описано чотири когнітивно-семантичних типи складносурядного речення та доведено, що вони мають вигляд тернарно організованого фрейму [5, с. 17].

Дослідником висвітлено логіко-семантичні класифікації складносурядного речення, проаналізовано співвідношення його конструктивних, логічних і семантичних ознак. Представлено системну стратифікацію моделей складносурядного речення як готових зразків для втілення певних комунікативних інтенцій. Охарактеризовано зіставний тип складносурядного речення в

німецькій мові, встановлено інтегральні та диференціальні чинники продукування зіставних відношень, описано принципи мінімальної та оптимальної достатності зіставлення, обґрунтовано доцільність виділення симетричних й асиметричних типів зіставних речень [там же].

А. М. Приходько розвинув теорію складних мовленнєвих актів, екстраполяція якої на досліджуваний об'єкт допомогла розкрити шляхи, способи та межі мовленнєвої взаємодії в різних комунікативних ситуаціях та інтерпретувати складносурядне речення як мовленнєву дію з багатоаспектним підґрунтям.

Учений стверджував, що формально-граматичний інваріант складносурядного речення визначається як бінарно організована структура, елементами якої є два прості речення-кон'юнкції плюс феномен зв'язку (синдетичний або асиндетичний). Принцип бінарності як атомарної першооснови складносурядного речення забезпечує збереження конструктивного інваріанта за будь-яких модифікацій (симетрії / асиметрії, зворотності / незворотності) та будь-якому варіюванні його будови – спрощенні (еліпсизація, асиндезація, парцеляція, редукція) або ускладненні (розгорнення, розширення) [там же, с. 18].

На думку А. М. Приходько, на семантико-синтаксичному рівні складносурядне речення постає як мовна одиниця, здатна виражати цілу палітру відношень-смишлів, інтегрованих у систему більш високого рівня абстракції – когнітивну квадратичну матрицю, вузли якої конституюються концептами зумовленості / незумовленості та відповідності / невідповідності. Вирізнення на цій підставі чотирьох когнітивно-семантичних типів складносурядного речення втілює найузагальненіші шляхи структурування мовною свідомістю онтології життєвого світу, за допомогою яких вербалізується колективний досвід фіксації суттєвих і комунікативно необхідних значень.

Дослідник зазначив, що «З погляду когнітивної семантики, традиційно виокремлювані семантико-синтаксичні типи складносурядного речення (копулятивні, протиставні, розділові, градаційні, каузальні) виявляються, з одного боку, співвіднесеними з логічними судженнями диз'юнкції (розділові) та імплікації (каузальні), а з іншого, – розчиненими в них. В останньому йдеться про копулятивність, протиставність, зіставність та градаційність, які корелюють із кон'юнктивними висловлюваннями» [там же, с. 19].

Когнітивно-семантична специфіка складносурядного речення прямо співвіднесена з особливостями його функціонування в мовленні, де воно виступає засобом аранжування складних мовленнєвих актів – композитних і комплексних.

Когнітивно-дискурсивний потенціал паратактично оформлених композитних мовленнєвих актів визначається тим, що суб'єкт пізнання й суб'єкт мовлення в одній особі, сприймаючи інформацію, яка надходить або виходить із його епістемічного світу, здійснює її оцінку з погляду істинності (знання, опінія, незнання) та раціональності (розуміння, віра, усвідомлення, нерозуміння).

А. М. Вороніною також розглянуто складносурядні речення сучасної французької мови в аспекті взаємодії синтаксису, семантики й прагматики. Вони аналізуються з позиції подвійної номінації як знак мовної системи та його мовленнєві реалізації. Типова модель складносурядного речення складається з рівноправних у структурному й смислового відношеннях предикативних частин, об'єднаних сполучником сурядності. Елементарні речення, які відповідають кількості предикативних частин складносурядного речення, можуть передавати однакові (монокомунікативний тип складносурядного речення) або різні (полікомунікативний тип складносурядного речення) цільові настанови [1, с. 52].

Проведена дослідницею класифікація складносурядних речень французької мови в аспекті цільової настанови та аналіз смислових відношень між їхніми предикативними частинами дозволили виявити потенційно однозначні моделі складносурядного речення з відношеннями смислової рівноправності або залежності, а також багатозначні моделі з обома видами цих відношень. На підставі різних взаємовідношень між предикативними частинами складносурядні речення розподіляються на прості й складні мовленнєві акти.

На думку А. М. Вороніної, складносурядні речення сучасної французької мови є самостійним типом складних речень, що характеризуються відносною структурною незалежністю предикативних частин. Вони є знаковими утвореннями, провідні властивості яких визначаються типовими моделями складносурядного речення французької мови. Їхні потенційні властивості виявляються в мовленні, де складносурядні речення при відповідному оформленні стають комунікативно зорієнтованими одиницями.

Класифікація складносурядного речення в аспекті комунікативної цільової настанови дозволила виявити зміст смислових відношень між предикативними частинами складного висловлення, що є характерним як для типових моделей, так і для відповідних мовленнєвих реалізацій [там же, с. 53].

Дослідниця вказувала, що аналіз різних типів складносурядних речень французької мови, які поєднують у своєму складі різноманітні за комунікативною спрямованістю цільові настанови (розповідні, питальні, спонукальні), підтверджує висловлене припущення про те,

що при збереженні структурної рівноправності смислові відношення між предикативними частинами складносурядних речень можуть бути рівноправними або залежними.

А. М. Вороніна вважає, що відповідність структурної організації, комунікативної цільової настанови та смислових відношень між предикативними частинами дозволила їй розмежувати типові моделі складносурядного речення в мікросистемі складних речень поля сурядності. Частковопитальні, спонукальні, альтернативнопитальні, спонукально-питальні моделі складносурядного речення з відношеннями структурної та смислової рівноправності утворюють ядро мікросистеми складних речень поля сурядності. Загально-частковопитальні, загальнопитальні, спонукально-розповідні моделі складносурядного речення при збереженні структурної рівноправності постійно передають відношення смислової залежності між предикативними частинами й перебувають на периферії поля.

Розповідні та розповідно-питальні моделі складносурядних речень належать за своєю структурною організацією до категорії сурядності, але передають як відношення смислової рівноправності, так і залежності між предикативними частинами, і утворюють зону перетину між моделями ядра та периферії поля. Узагальнені моделі складносурядного речення – це однозначні структури (за синтаксичною організацією) та однозначні або потенційно багатозначні (за смисловими відношеннями).

А. М. Вороніна зазначала, що «Системна опозиція *сурядність / підрядність* на рівні складних речень нейтралізується в тих мовленнєвих реалізаціях, які побудовані за типовими моделями складносурядного речення із невідповідністю структурних і смислових відношень між предикативними частинами. Модальні та часові відношення предикативних частин складносурядного речення зумовлюють розмежування їхніх комунікативних типів за принципом смислової рівноправності або залежності предикативних частин [там же, с. 57].

Відповідність / невідповідність синтаксичної структури та смислових відношень між предикативними частинами складносурядного речення французької мови визначає своєрідність їх актуального членування. Складносурядні речення із відношеннями смислової рівноправності характеризуються незалежним актуальним членуванням предикативних частин. За наявності смислової залежності між предикативними частинами складносурядного речення актуальне членування реалізується в межах усього складного речення.

А. М. Вороніна підкреслила, що всі виявлені засоби, актуалізовані в мовленні, завжди є частиною конкретної

складносурядної синтаксичної конструкції, що відображає реалізацію узагальненої моделі складносурядного речення. Межею можливих варіативних змін предикативних частин у мовленні є збереження загальної схеми організації системної моделі складносурядного речення. Смилова рівноправність / залежність між предикативними частинами при обов'язковому збереженні їхньої структурної незалежності є постійною ознакою складносурядного речення французької мови й поширюється як на конвенціональні, так і на неконвенціональні зразки [там же, с. 59].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Аналіз досліджень учених дозволяє зробити висновки про ефективність системного та функціонального підходів до вивчення паратаксисту з погляду взаємодії синтаксисту, семантики й прагматики, що можуть бути використаними й під час розгляду інших типів складних речень. Викладений матеріал відкриває перспективи вивчення складносурядного речення в різних видах дискурсу.

Література

1. Вороніна М. Ю. Складносурядні речення як мовленнєві акти в сучасній французькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / М. Ю. Вороніна. – К., 2008. – 20 с.
2. Гаврилова Г. Ф. К проблеме моделирования сложноподчиненного предложения / Г. Ф. Гаврилова. – М., 2001. – 215 с.
3. Давыдова Е. И. Когнитивная модель сложносочиненного предложения : на материале русского и французского языков : дисс. канд. филол. наук : 10.02.19 / Е. И. Давыдова. – Тамбов, 2006. – 161 с.
4. Лымаренко О. А. Контрадикторные отношения в сложном предложении современного английского языка : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. А. Лымаренко. – Одесса, 2010. – 208 с.
5. Приходько А. М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові: синтактика, семантика, прагматика : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / А. М. Приходько. – К., 2002. – 35 с.
6. Собчакова Н. М. Когнитивно-прагматическое варьирование сложноподчиненного предложения с придаточными времени в авторской и моделируемой речи : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Н. М. Собчакова. – Самара, 2006. – 184 с.

Маторіна Н.

– кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету

УДК 81'365.5''18/20''

ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ З ЧАСТИНАМИ МОВИ (лінгвіоісторіографічний аспект)

У статті подано оцінку наукових позицій граматистів щодо проблеми співвідношення членів речення з частинами мови. Встановлено, що нового було внесено лінгвістами в розв'язання цієї проблеми і яке це має значення для